

Varför bildas nya partier?¹

Vrede och revanschlust som beslutsmobiliserande faktorer

Why are new parties formed?
Anger and revenge as decision-mobilizing factors

Accepterad för publicering i kommande nummer av Sociologisk Forskning.

¹ Tack till tidskriftens två anonyma granskare för värdefulla synpunkter, samt till Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser för finansieringen som har möjliggjort färdigställandet av artikeln.

Abstract

Why do people engage in high-cost political activities such as forming new political parties? Start-up costs are high. Moreover, rewards are unclear and uncertain. Since political parties are collective goods, people demanding new political parties face a collective action problem. It is therefore somewhat puzzling that new parties emerge. Drawing on theories from economics, sociology and political science, I argue that we, in order to understand the emergence of new parties, need to analytically move in on party-entrepreneurs to elucidate what motivates them to understand the formation of new parties. Methodologically inspired by the debate on bridging the gap between deductive and inductive strategies, I process-trace and compare three cases. The case studies identify individual level-mechanisms producing the decision to form a new party. People that voice demands within established parties, and face outright rejection, have experienced bad treatment from established politicians. These experiences contribute to disappointment, anger, and a sense of indignation – i.e. “intense emotions” – that mobilize entrepreneurs. Intense emotions create a lust for revenge, which becomes a psychological selective incentive, and is important for understanding why people engage themselves in high-cost political activities, hence explaining why these kinds of collective action problems are solved.

Nyckelord: New parties; party-emergence; collective action; emotions and rationality
[Nya partier; partibildningar; kollektivt handlande; känslor och rationalitet]

Introduktion¹

The importance of emotions in human life is matched only by the neglect they have suffered at hands of philosophers and social scientists (Elster 1989: 61).

Varför skulle någon vilja bilda ett nytt politiskt parti? På förhand verkar det vara en ren förlustaffär. En presumtiv partibildare kan sluta sig till att han eller hon kommer att motarbetas av representanter för etablerade partier samt att privatlivet nagelfars av massmedier. Dessutom tvingas man investera tid, pengar och energi på projektet. Trots den sociala utsattheten och investeringarna är det dessutom mycket osäkert att partiet i slutändan tar sig in i den valda församlingen.

Ändå inte bara bildas nya partier, det blir dessutom vanligare att människor väljer partibildningsstrategin. Från att ha funnits i var femte kommun efter valet 1973, finns nu partier som aldrig haft riksdagsrepresentation i fler än hälften av kommunerna. Bara under perioden 2002–2006 har 49 partinamn registrerats (www.val.se). Inför riksdagsvalet 2006 har dessutom ett antal partibildningar florerat i den offentliga debatten, allt från Feministiskt initiativ, Junilistan, Piratpartiet och Sjukvårdspartiet till mindre uppmärksammade fall som Vänsterdemokraterna, Sociala partiet och Liberala partiet. Studiens syfte är att besvara frågan varför människor bildar nya partier.

Artikeln är disponerad som följer. Inledningsvis placeras forskningsfrågan i den forskningstradition som diskuterar det kollektiva handlandets problem. Den teoretiska analysen lyfter fram entreprenörernas avgörande betydelse för att organisering ska äga rum. Detta får konsekvenser för hur partibildningar bör analyseras, och pekar ut process-spårande fallstudier som lämpliga verktyg med vilka partibildningar bör analyseras. Jag konstruerar därefter en

analysmodell som hjälper mig att komma närmare entreprenörernas motiv. Därefter följer tre fallstudier, varpå resultaten analyseras och slutsatser dras.

Teoretiska utgångspunkter: Kollektiva varor, samarbetsproblem och partientreprenörer

Politiska partier som kollektiva varor

Politiska partier är kollektiva varor. En kollektiv vara är odelbar eftersom gruppen som kan dra nytta av den inte kan exkluderas från varans fördelar. I fallet partibildningar handlar det om att människor kan dra nytta av redan partiaktivas ansträngningar fast de inte har (a) varit delaktiga i partibildandet, (b) varit aktiva partimedlemmar eller (c) röstat in partiet i den aktuella församlingen. Om ett parti bildas och görs tillgängligt för en person, är partiets ansträngningar automatiskt tillgängliga för alla (Taylor 1987: 5f; Frohlich med flera 1971: 3). Någon måste medvetet fatta beslutet att skrida till handling för att sådana kollektiva varor ska produceras. Det kan röra sig om bildandet av fackföreningar, upprättandet av lobbygrupper eller försök till att göra revolutioner (exempelvis Olson 1971; Lichbach 1994). Politiska partier är kollektiva varor av detta slag eftersom de företräder gruppintressen.

Förutom att i denna mening vara kollektiva varor – partier företräder andra människors intressen, och utför på så sätt gratisarbete åt dem som inte deltar i partiarbetet – har partier potential att påverka produktionen av andra kollektiva varor. Partier är organisationer som försöker få in kandidater vilka ska påverka offentlig politik (Sjöblom 1968: 21). All politik som partier lyckas genomdriva, påverka eller stoppa får effekter för samhällsmedlemmarna. Laver (1997: 71) driver detta argument när han utvecklar begreppet *political services*, med vilket han avser politiskt arbete som får återverkningar för medborgarna:

The notion of political services includes the direct provision of public goods but in addition encompasses the provision of more general political regimes that facilitate the production of public as well as other goods and services that might otherwise be available only suboptimally [...] The outcome is the resolution of collective action problems as a result of the provision of what I am referring to here as 'political services'.

Argumentet återfinns hos ett flertal samhällsvetare. Tullock (1971: 917) framhåller detta när han skriver: "When [the voter] casts his vote in the 'public market', he is producing a public good", och det återkommer hos Downs (1957: 137), McCulloch (1990: 499) samt Whiteley med flera (1994: 80).² Accepteras argumentationsföreläggningen, accepteras premissen att politiska partier är kollektiva varor.

Antagandet om rationella aktörer

Utgångspunkten är att aktörer är rationella.³ Rationalitetsantagandet utgör endast en rimlig förhandsgissning om vad som styr en genomsnittlig individ ställd inför en situation av något slag (jämför Hedström 2005). Rationella teorier säger ungefär samma sak. När vi väljer mellan handlingsalternativ, fattas det beslut som bäst hjälper oss att uppnå våra målsättningar. Teorin tillskriver oss inte övermänniskliga matematiska egenskaper och säger ingalunda att vi är känslolösa robotar. Det som sköter jobbet i rationalistiska förklaringar är att det finns en effektivitet i besluten, ett förutsägbart samband mellan det aktören vill uppnå och de medel som aktören väljer för att uppnå det han eller hon vill. Grundläggande för den rationalistiska analysen är att aktörerna (se Morrow 1994: 7f):

1. Har vissa mål för ögonen. Angreppssättet lämnar öppet vilka dessa mål må vara.

2. Försöker uppnå dessa mål genom att välja bestämda strategier. På detta sätt antas aktörerna vara instrumentella.
3. Har en viss handlingsfrihet, men att de institutioner som omger dem (såväl formella som informella) knyter kombinationer av negativa och positiva sanktioner till handlingsstrategierna. Detta avgör incitamentstrukturen och påverkar vilket beslut som aktörerna kommer att välja.
4. Väljer det handlingsalternativ som (de tror) mest effektivt kommer att leda till måltillfredsställelse. Sålunda gör aktörerna det bästa de tror sig kunna göra, givet situationen de befinner sig i.

I denna studie anammas en mjukare variant av den rationalistiska traditionen. Människor antas inte vara nyttokalkylerande i *alla* sina handlingar. För att få vardagslivet att fungera agerar vi ibland vanemässigt, efter tumregler och rutiner, av plikt och ibland rent instinktivt. Emellertid är det rimligt att anta att det förekommer nyttokalkyler när människor fattar icke-impulsiva högkostnadsbeslut av typen ”bilda ett nytt parti” (jämför Russell 1928/2004: 7f). Jag antar därefter att valet av högkostnadsbeslut orsakas av det människor *vill* (deras preferenser) och det de *tror* (om den situation de befinner sig i, om vilka handlingsalternativ de tror sig ha, de framtida tillstånd de tror att deras olika beslut leder till och vad de tror om hur andra människor som är involverade i situationen kommer att göra). Kombinationen av vad aktörer vill och tror gör att aktörer kommer att föredra ett handlingsalternativ framför andra (exempelvis Hedström & Swedberg 1996; Hedström 2005).

Kollektiva varor och samarbetsproblemet

Två premisser har ringats in: För det första att politiska partier är kollektiva varor, för det andra att partibildarna vill uppnå målsättningar. Tillsammans gör premisserna det svårt att förstå varför människor organiserar sig (jämför Olson 1971: 2). Föreställ dig ett samhälle där missnöjet är

utbrett beträffande hur partierna som sitter i den valda församlingen hanterar sina mandat. Vi bortser från informationsproblemet och antar att det är allmänt känt att väljarna önskar se ett helt nytt politiskt parti som representerar en alternativ och bättre politik. Sålunda är det nya partiet en kollektiv vara. Varenda samhällsinvånare kan skörda de potentiella frukterna av det nya partiets ansträngningar oavsett om den enskilde samhällsmedlemmen bildar det nya partiet eller inte.

Även om det skulle ligga i allas intresse att det nya partiet bildas, kan det inte förutsättas att partibildningen äger rum. Det finns nämligen en konflikt mellan den kollektiva och individuella rationaliteten. Alla individer har incitament att åka snålskjuts på andras ansträngningar, så att den enskilde kan fortsätta investera sin tid, ekonomi och ork på privata livsprojekt utan att riskera sin sociala status. För att parafrasera Elster (1989: 126) har samhällsinvånarna som vill att ett nytt parti bildas ett samarbetsproblem eftersom det är bättre för alla om några investerar sina resurser i partibildningen än om ingen gör det. Samtidigt är det bäst för varje individ att inte göra någonting alls och hoppas att någon annan tar tag i saken. Beslutssituationen är kännetecknande för "N-personers fångarnas dilemma"-situationer (Hermansson 1990: 18f; 146ff). Detta är det samarbetsproblem som ringar in artikelns forskningsproblem: Varför bildar vissa människor nya politiska partier?

Samarbetsproblemet och partientreprenören

Teorin förväntar sig att individer kommer att fortsätta investera tid, pengar och energi på privata livsprojekt och hoppas att någon annan bildar det parti som alla vill ha. Uppenbarligen bildas dock nya partier. Därför kan man tala om en "partibildningsparadox". Hur kan paradoxen teoretiskt upplösas och partibildningar förklaras? Mitt förslag är att begreppet "partientreprenören" tar oss närmare svaret.

En marknadsanalogi tjänar som utgångspunkt för diskussionen. I litteraturen om företagsbildningar säger man att när efterfrågan på nya produkter uppstår, öppnas möjligheter för entreprenörer att utnyttja situationen. Ny efterfrågan skapar tillfällen för entreprenörer att tillfredsställa nya önskemål. Möjligheter för entreprenörer uppstår också när etablerade företag på en marknad börjar producera varor av sämre kvalitet än tidigare. Kvalitetsförsämringar skapar utrymme för entreprenörer att producera samma varor som de etablerade, fast bättre. Marknadens entreprenör gör inte detta på grund av en gränslös kärlek till kundernas välbefinnande. Entreprenören gör det för att det lönar sig.

Resonemanget genererar hypoteser om varför människor väljer partibildningsstrategin. För det första: när väljarkåren efterfrågar en ny politik som de etablerade partierna inte erbjuder, öppnas möjligheter för entreprenörer som kan erbjuda en sådan. Partientreprenören skapar helt enkelt ett nytt parti, och erbjuder det till väljarna i hopp om att få tillräckligt många röster så att det tar sig in i den folkvalda församlingen. För det andra: om den etablerade uppsättningen politiska partier av någon anledning börjar bete sig på ett sätt som väljarna inte är tillfreds med – de börjar hantera sitt mandat på ett sämre sätt jämfört med tidigare – börjar väljarna efterfråga den gamla standarden på de etablerade partierna. Här uppstår en öppning för individer att lansera ett nytt parti med löften om att sköta politiken på ett *bättre sätt* än de etablerade partierna.

Marknadsanalogin talar om när möjligheter uppstår för partientreprenörer att träda fram och utnyttja omständigheterna (jämför Kingdon 1995: 165ff). Då etablerade partier representerar samhällets skiljelinjer på ett bra sätt och samtidigt hanterar gemensamma resurser optimalt, får partientreprenörer det svårt att slå sig in på marknaden. En sådan situation kännetecknade den så kallade nedfrysningsperioden mellan 1920–1970, när få nykomlingar utmanade de etablerade partierna i de utvecklade demokratierna (Lipset & Rokkan 1967: 50). När de etablerade partierna

däremot slutar representerar samhällets skiljelinjer, och samtidigt hushåller slarvigt med gemensamma resurser, då uppstår gynnsamma omständigheter för partientreprenörer.

Referenser till ”offentliga entreprenörer” finns redan i Ostroms (1965) tidiga arbeten. Även Breton & Breton (1969: 201ff) var tidigt ute med teorier om ”sociala entreprenörer” (jämför begreppet *movement entrepreneurs* hos Anheier 2000). Medan den ekonomiska marknadens entreprenörer har fullt upp med att utveckla kommersiella projekt, ägnar sig sociala och politiska entreprenörer åt politiska projekt. Bretons & Bretons entreprenör erbjuder en ny sorts politik när efterfrågan på politik (eller ”ideologi”) förändras. Borgs & Rankka (1996: 12) resonerar på samma sätt: ”[e]nbart det faktum att möjligheten och marknaden finns verkar ibland vara tillräckligt för dessa politiska entreprenörer”.

Emellertid är Bretons & Bretons och Borgs & Rankkas argument otillfredsställande. De redogör inte för de drivkrafter som begripliggör *varför* entreprenören skulle vilja fylla marknadsimperfectionen. På den politiska marknaden är den monetära avkastningen mer oklar än på den ekonomiska marknaden. Strävan efter ekonomisk maximering kan svårligen förklara valet av partibildningsstrategi (jämför Erlingsson 2005: 123–126). Utan kontextkännedom är det betydligt svårare att förklara offentliga entreprenörers handlade jämfört med de privata entreprenörernas dito.

Kuhnert (2001: 14) riktar liknande kritik mot den existerande samhällsvetenskapliga litteraturen om ”sociala” och ”offentliga” entreprenörer.⁴ Kritiken tar fasta på att forskare sällan förankrar sig i mikroteorier om beslutfattande i försöken att upplösa samarbetsparadoxen. Det är just för att undvika Kuhnerts kritik som jag tar utgångspunkt i föreställningen om rationella individer, och det är också därför som jag intresserar mig för mekanism-baserade förklaringar. De minimerar risken

för funktionalistiska förklaringar till partibildningar, vilket är en typ av förklaringar som dominerar partibildningslitteraturen (se översikten i Erlingsson 2005: kapitel 3).

Arbetshypotesen är att någon privat vinning måste vara associerad med partibildandet. Rimligen har partientreprenören några drivkrafter. Jag väljer därför att se partibildningar som medel för att uppnå andra mål. Även om Olson (1971) aldrig resonerade om hur påtryckningsgrupper överhuvudtaget *blev till* (snarare analyserade han varför människor deltog i redan existerande grupper) föreslog han att den enskilde skulle bidra till den kollektiva varuproduktionen om det fanns selektiva incitament som lockade den enskilde till gruppmedlemskap.

Därför är Frohlichs med fleras (1971: 6ff) lösning bättre än Bretons & Bretons. De förtydligar Olsons huvudbudskap genom att introducera entreprenörsbegreppet, för att därefter specificera antaganden om vad som kan tänkas motivera entreprenörerna. Frohlich med flera ser all form av offentlig politik som kollektiva varor. Poängen är att produktionen av kollektiva varor äger rum först när någon gör kalkylen att bildandet av partiet kommer att ge honom eller henne en privat vinstmarginal som sträcker sig utöver den kollektiva nytta som finns i partibildningen (jämför Salisbury 1969: 12; Colomer 1995: 227; Laver 1997: 70, 84). Stroms (1990: 574) entreprenörsbegrepp är i linje med detta synsätt:

Party leaders organize political parties that supply public policies demanded by the electorate. New entrepreneurs of this kind emerge [...] through the creation of new parties. Individuals get into the business of party leadership out of self-interest rather than altruism.

I utbyte mot de privata investeringarna, växlar partientreprenören in väljarnas röster mot en plats i den folkvalda församlingen. I församlingen finns någon sorts avkastning. Summan av en sådan

privat avkastning kallar Frohlich med flera (1971) för *leader's surplus*, ett begrepp som är identiskt med Olsons (1971) ”selektiva incitament”. Det är den privata avkastning som är knuten till partibildningen och som upplöser samarbetsparadoxen. Sålunda kan undersökningens övergripande frågeställning konkretiseras med frågan: Vad är partientreprenörens privata avkastning?

Vad driver partientreprenören?

För att kunna besvara frågan om partibildarnas drivkrafter riktas nu uppmärksamheten mot enskilda partibildare och de processer som ledde dem fram till det partibildningsbeslutet. En undersökning som studerar beslutsprocesser kräver fallstudier. Redskapet för att analysera fallstudierna är en sekventiell analysmodell. Genom att jämföra fallen undersöks om olika partibildare har gjort liknande erfarenheter och haft liknande drivkrafter, för att därigenom eftersöka generella partibildningsmekanismer.

Analytiska narrativ

Sedan 1990-talets mitt har gränsdragningen mellan deduktiva och induktiva angreppssätt debatterats inom sociologi och statsvetenskap. Flera har börjat utforska möjligheten att förena ett angreppssätt som varit inriktat på att induktivt ”förstå” unika historiska händelser genom detaljerade berättelser (det ”narrativa betraktelsesättet”) med ett mer hypotetiskt-deduktivt, rationalistiskt angreppssätt. Rationalisterna Bates med flera (1998) gör ett av flera försök att sammanföra traditionerna. Deras avsikt är att distansera sig från den typ av matematiskt modellerande som de anser har koloniserat den rationalistiska traditionen, blivit för låst i teknikaliteter och allt mindre samhällsrelevant. Författarnas ambition är att utveckla en metod för att genomföra meningsfulla rationalistiska fallstudier.

Från sociologin kommer bland andra Abbott (1992), Griffin (1993) och Abell (1993). Dessa argumenterar att forskare som beskriver unika fall utan ambitioner att formulera generella teorier som säger något intressant om mer än ett fall, är snett ute. Även fallstudier måste vara teoristyrda. Därför ska klara regler ställas upp för hur fallstudier ska analyseras (jämför Kiser 1996; Kiser & Hechter 1991, 1998). Poängen är att forskare bara kommer att leverera skraddarsydda efterhandsförklaringar till enskilda utfall om forskningen inte styrs av generella teorierna.

Korsbefruktningen mellan rationalister och narrativister kan tyckas märklig. Narrativister associeras med det historiska projektet. De har ett särskilt gott öga till det unika och lyfter aktivt fram nyanserna i sina fallstudier. Rationalister associeras med den deduktiva och logiska teoriupbyggnaden. Ambitionen är att abstrahera modellerna från enskilda utfall i syfte att skapa internt konsistenta teorier som förklarar en hel klass av empiriska fenomen. Ändå finns beröringspunkter som gör dialogen mellan traditionerna begriplig. Narrativister och rationalister riktar liknande kritik mot strukturella förklaringar och så kallad ”oreflekterad kvantitativ forskning”.⁵ Sådan forskning attackeras för att bortse från individer, sakna mikroteoretiska fundament och därför inte klarar av att begripliggöra samband mellan *explanans* och *explanandum*. Det är i den gemensamma kritiken mot strukturalism och ”oreflekterad kvantitativ forskning” som bland andra Kiser (1996: 26) finner jordmån för dialog mellan rationalister och narrativister. Bägge lägren lyfter nämligen fram *individer*, *processer* och *strategiskt handlande* som centrala element för att förklara samhällsfenomen.

I mötet mellan rationalismen och narrativismen hämtar jag verktyg för att konstruera min analysmodell. En uppsättning på förhand definierade teoretiska antaganden kombineras med en kontextualisering av analysen. Angreppssättet kallas för ”analytiska narrativ”. Med ”narrativ” menas att det empiriska materialet organiseras i en kronologisk följd och att materialinsamlingen

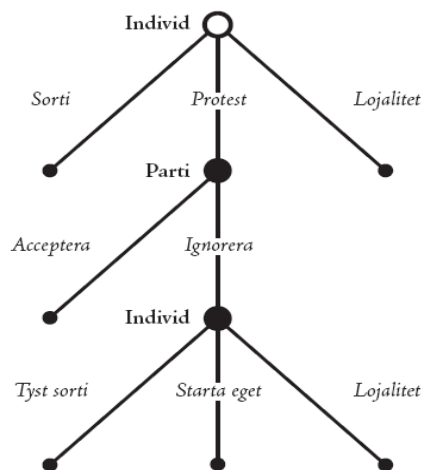
binds ihop till en sammanhållen berättelse (Stone 1979: 3). Med ”analytiskt” menas att modellen konstrueras med grund i rationalistiska antaganden där förväntningarna om partibildningsprocesser organiseras i förväg (Scharpf 1997: 29f). Analytiska narrativ förenar ett teoretiskt angreppssätt med en given metodologi, med syftet att fokusera på den temporala logik som finns i de processer som ”orsakar” de undersökta utfallen (Bates med flera 1998: 14; jämför Bennetts & Georges [2005: 205–232] begrepp *process-tracing*).

Att konstruera ett analytiskt narrativ inbegriper att formulera teoretiska förväntningar om de sekvenser som föregår partibildningar. Föreställningen om sekvensordningen styr presentationen materialet. Vad ska då ingå i det analytiska narrativ som ska fånga de processer som föregår den ”universella partibildningen”? Hug (2001: 36) beskriver sekvenser som verkar vara gemensamma för alla partibildningar. Iakttagelserna utgör en bra utgångspunkt för vad som ska ingå i analysmodellen: Det analytiska narrativet bör börja med en bakgrundsbild som beskriver partibildarnas politiska bakgrund och relation till de etablerade partierna. Därefter krävs att den tändande gnista som startar partibildningsdramat identifieras, nämligen att partibildaren ställer ett krav på ett eller flera etablerade partier. Sedan följer ett spel; partibildarens drag för att få igenom sitt krav och de etablerade partiernas motdrag om de ogillar kravet, och den konflikt som här utspelar sig. Narrativets slutpunkt är tidpunkten då det nya partiet bildas.

Modellen över partibildningsprocessen liknar Hirschmans (1970) argument. Kopplingen till Hirschman gör att den sekventiella modellen kan visualiseras med ett spelträd. En åtskillnad kan göras mellan två principiellt intressanta situationer för hur nya partier bildas. Det handlar (a) om utbrytningar och splittringar (vilket har visat sig vara det vanligaste sättet på vilket nya, lokala partier i Sverige bildas [se Eriksson 1999]) eller (b) genuint nya partier som bildas av personer som aldrig varit medlemmar i något av de etablerade partierna. Modellen är så allmän att den klarar av

att fånga båda sorters partibildningar. Hirschman menar nämligen att organisatoriska konflikter alltid börjar med att någon är missnöjd, antingen med status quo eller med någon förändring som organisationsledningen har föreslagit. Därefter kan de påföljande sekvenserna illustreras på detta sätt:

Figur 1. Den sekventiella modellen som spelträd.

Hur ska spelträdet tolkas? När någon är missnöjd kan han eller hon välja:

Hålla tyst och vara lojal mot den existerande ordningen (*lojalitet* med Hirschmans terminologi). Berättelsen tar slut här. Den missnöjde individen knyter näven i fickan.

Resignera och överge påverkansförsök (*sorti* med Hirschmans terminologi). Berättelsen tar slut här. En missnöjd partimedlem visar besvikelse genom att ”rösta med fötterna”.

Den missnöjde individen (oavsett om det är en partimedlem eller någon utanför partisystemet) kan **protestera**, föra fram ett **avvikande krav** och försöka förändra den existerande ordningen inifrån (*protest* med Hirschmans terminologi). Om handlingsalternativet väljs måste partiledningen reagera. Berättelsen fortsätter därmed. På ett eller annat sätt börjar berättelser om partibildningar just här.

Om *lojalitet* eller *sorti* väljs, behöver partiledningen inte reagera. Den torde vara nöjd om individen är tyst, och den sörjer inte alltför mycket om en medlem väljer att lämna partiet. Väljer individen däremot *protestalternativet* börjar bekymren för partiledningen. Representanterna för ledningen måste bemöta kravet. De kan då:

Acceptera protesten och genomföra åtgärder för att tillfredsställa den protesterande individen. Berättelsen tar slut här.

Ignorera protesten och fortsätta som vanligt.

Om partiledningen accepterar protesten och genomför de åtgärder den missnöjde individen kräver, är allt frid och fröjd. Partiet anpassar sig enligt kravet, den missnöjde individen socialiseras/kooperas in i den etablerade miljön och livet går vidare. Om partiledningen däremot ignorerar protesten måste den missnöjde individen återigen göra någonting och välja ett handlingsalternativ. Återigen står tre alternativ till buds:

Acceptera misslyckandet och vara **tyst och lojal** mot den existerande ordningen. Allt fortsätter som om ingenting har hänt. Den enskilde har fått bära en kostnad av att protestera (tid, pengar, energi, sociala risker) utan att få ut något av det.

Göra en **”tyst sorti”**: lämna partiet och vara tyst. Den enskilde medlemmen har fått bära en kostnad av att protestera utan att få ut något av det.

Kombinera ”sorti” och ”protest”, att ställa sig vid sidan om den existerande ordningen och **bilda ett eget parti**. Den enskilde medlemmen får bära kostnaden av protesten och uppstartskostnader förenade med partibildningen, men kan – om partiet får stöd – dra fördel av de sidobetalningar som är knutna till en partibildning samtidigt som han eller hon får chansen att genomdriva sina idéer.

Tre fall av partibildningar ska analyseras med denna analysmodell. Fallstudiemallen disponeras efter rubrikerna: ”Ett avvikande krav?”; ”Kollisionen med det etablerade utbudet av partier” och ”Det nya partiet bildas”. Fallen är valda enligt en ”mest olika”-strategi där variation finns på två viktiga variabler: när partiet bildades och vad för slags politik det nya partiet representerar.

Kommunens väl (Centrumdemokraterna) i Simrishamn

John Görnebrand var aktiv centerpartist när han 1969 blev socialchef i Simrishamn (Görnebrand 2004 [intervju]; *Blekinge Läns Tidning* 1974-04-27). Han gjorde ingen hemlighet av att han ogillade välfärdsstaten i allmänhet och socialpolitiken i synnerhet. Han skrev många debattinlägg i polemik mot socialdemokraterna och den svenska välfärdspolitiken (Görnebrand 1970a och Görnebrand 1970b).

Ett avvikande krav?

Görnebrand var missnöjd med det mesta inom svensk politik. I en refuserad debattartikel daterad 27 april (1972a) skrev han att en ”våg av proteströrelser” sköljde över landet. Han hävdade att protestvågen riktades mot det svenska skattesystemet, prisstegringarna och politikernas löftespolitik, där han särskilt drog fram ett socialdemokratiskt löfte om skattesänkning för två tredjedelar av medborgarna. Görnebrand ställde sedan frågan varhän protestvågen skulle ta vägen. Han menade att en möjlighet vore att de 25 procent som inte visste vilket parti de skulle rösta på bildade ett parti. 1972 var partibildning inget alternativ för Görnebrand. Istället föreslog han att de borgerliga partierna borde föra fram marknadsliberala kandidater på riksdagslistorna.

Debattartiklarna under 1970-talets början visar att Görnebrand företräder avvikande idéer. Med hänsyn till rådande tidsanda driver han extremt marknadsliberala frågor, som exempelvis kravet att liberalisera alkoholpolitiken, att drastiskt förändra socialpolitiken och slopa matmomsen. Vid tidpunkten hade idéerna ingen acceptans inom de etablerade partierna.

Kollisionen med det etablerade partiväsendet

Vilka strategier använde Görnebrand för att föra fram idéerna? En strategi var att skriva debattartiklar. En annan var att publicera boken *Socialbyråkrati* (Görnebrand 1973), där han sågade den svenska välfärdsstaten. Den tredje var att försöka få gehör för de marknadsliberala idéerna inom centern. I sin tur använde han två metoder för att påverka centerns dagordning: (1) gå direkt på partiledningen och presentera förslagen; (2) skapa nätverk av marknadsliberala centerpartister som skulle hamna högt på nomineringslistorna inför valet 1973.

Beviset på att han använde den första strategin återfinns i en brevväxling mellan Görnebrand och centerns partiordförande, Fälldin. I ett brev som Görnebrand (1972b) skriver daterat 9 mars

kritiserar han att centerpartiet accepterat en överenskommelse som skulle innebära att priset på mellanöl höjdes. I brevet lanserar Görnebrand sina egna idéer:

1. [Att] lägga om skattesystemet så det åter lönar sig att arbeta.
2. [Att] öppet och ärligt inför svenska folket [erkänna] att skattereformen fått sådana oförutsedda verkningar tillsammans med regeringens senaste åtgärder att höja bostadstilläggen, att en omläggning omedelbart är nödvändig [...] Detta utspel skulle med en gång visa väljarna vilket parti som vågar ta ansvaret.
3. [Att] avveckla bidragssystemet. Det är inte jordbrukarna, handeln eller andra mellanhänder som är orsak till att momsen på livsmedel behövs, utan den statliga och kommunala administrationen, som troligen av varje krona som tas in åter upp över hälften. [...]
4. [Att] låna ur ATP-miljarderna för att kunna sänka momsen på livsmedel genast.
5. [Att] uppskjut[a] utflyttningen av de statliga ämbetsverken något år och spara 4 eller 5 miljarder för tillfället.

Fälldins (1972) svar är daterat 28 juni. Fälldin markerar att han inte accepterar Görnebrands problembeskrivning, och skriver att han aldrig kan tänka sig att ”riva ner sådant som vi en gång mödosamt har byggt upp på socialförsäkringssidan”. Vidare menar Fälldin att Görnebrand bortser från att människor inte bara utnyttjar bidragssystemet, utan att det helt enkelt inte finns tillräckligt jobb åt alla. Fälldin skriver att Görnebrand är snett ute när denne vill låna av ATP-miljonerna, och att vådorna av att höja ölskatten överdrivs.

Fälldin gör tydligt att Görnebrands idéer inte har acceptans inom centern. Den kronologi Görnebrands korrespondenser följer antyder att Fälldins brev fått honom att bestämma sig för att byta strategi. Istället för att påverka centerns partiledning försöker han föra upp marknadsliberala kandidater på valbar plats inför valet 1973. Beviset för att han kom att välja denna strategi återfinns

i två brev daterade efter Fälldins avvisande brev (Görnebrand 1972c; 1972d). I breven försöker Görnebrand bilda opinion inom partiet genom att kontakta Åke Lindsö.

I det första berättar Görnebrand att han vill få till stånd en diskussion om sitt marknadsliberala handlingsprogram. Tillsammans med Lindsö vill Görnebrand engagera centerpartister som ”inte är bundna av löften”. Görnebrand uttrycker besvikelse över Fälldin för att denne vägrar lyssna på nya idéer. Samma besvikelse återfinns i *Blekinge Läns Tidning* (1974-04-27) när han pratar om Fälldins ”talande tystnad”. Han avslutar det första brevet till Lindsö: ”Är Du intresserad av en diskussion om ett mera organiserat grepp på en del vitala frågor, så hör av dig; jag [...] tror att vi kan tillföra debatten värdefulla synpunkter, som [...] bör få chansen kandidatmässigt” (Görnebrand 1972c).

Lindsö (1972) svarade. Han är intresserad av den debatt Görnebrand vill väcka, men vill veta vad som menas med ”ett mera organiserat grepp”. I sitt andra brev klargör Görnebrand (1972d) sina idéer:

Vad menar jag med mera organiserat grepp? [...] Genom kontakter med likasinnade på olika håll kan vi försöka få fram nya kandidater vid nominering för uppdrag av olika slag. Jag har inte tänkt mig något parti i partiet i organiserad form, däremot försök till samling av intressen och givetvis då det viktigaste av allt, att försöka föra fram kandidater i politiken, som är beredda att slåss för dem. Bort med nollorna, som inte vågar ha en egen åsikt.

Det nya partiet bildas

Centerns partiledning ville inte ändra sitt program i enlighet med Görnebrands idéer.

Nätverksbyggandet som tog fart ledde till att Görnebrand bildade aktionsgruppen ”Det centerliberala alternativet”. Aktionsgruppens främsta uppgift var att föra fram nya, marknadsliberala

kandidater vid nomineringar inför valet 1973. Gruppen försökte samla in pengar, då Görnebrand ansåg att partiledningen ”troligen inte är beredda att stödja grupper, som i vissa frågor kan bedriva en linje som kan skilja sig från partiets officiella” (*Förslag till program...*).

Aktionsgruppen verkar ha varit en misslyckad strategi för att föra fram de marknadsliberala idéerna. Inför valet 1973 hade Görnebrand försökt få upp en debatt om den svenska välfärdsstaten genom att skriva debattartiklar och publicera en bok som kritiserar välfärdsstaten. Han prövade att föra fram sina avvikande idéer inom centern men misslyckades.

När Görnebrand förklarar varför Kommunens väl bildades inför valet 1973, och sedermera Centrumdemokraterna inför valet 1976, återkommer han till 1970 års skattereform. Bland annat hävdar han att sådana överenskommelser inte ska ”höra hemma i det öppna demokratiska och parlamentariska systemet” (Görnebrand 1976; jämför Görnebrand 1975), samt att oppositionen agerat ”menlöst” gentemot socialdemokraterna (Görnebrand u.å.). Tydligt är att det misslyckade försöket att ta sig fram genom centern förstärkte hans missnöje med de etablerade partierna. I en debattartikel (Görnebrand u.å.) är resignationen inför partierna total:

Våra gamla partier som med gemensamma krafter byggt upp vårt byråkratisvällande förmyndarsamhälle, kan man inte förvänta sig mycket av. De är genomsyrade av en mentalitet som behandlar vuxna [...] som omyndiga utan förmåga att ta vara på sig själva [...] Ett nytt ungt parti måste till för att radikalt rensa och röja upp i den kvävande ogräsfloran.

Även om debattinlägget är författat någon gång 1975–1976, och huvudsakligen syftar till bildandet av Centrumdemokraterna, bör uppgivenheten gentemot de etablerade partierna kopplas till erfarenheterna 1972–1973, då centern vägrade anamma hans idéer. Inför valet 1973 fann han det värt att försöka dra till sig de många osäkra väljare (som han ofta refererar till från en

opinionsundersökning gjord 1972) genom partibildning. Inte heller ska uteslutas att Görnebrand inspirerades av Glistrups framfart i Danmark under 1973, eftersom han ofta hänvisar till dennes framgångar (*Blekinge Läns Tidning* 1974-04-27; *Ystads Allehanda* 1975-05-10).

Tolkningen av Görnebrands partibildning 1973 är att han – efter flertalet försök att forcera det etablerade partiväsendet – bestämde sig för att bilda det nya partiet av tre skäl: (i) han var besviken efter bemötandet av centerns partiledare och desillusionerad efter sitt försök att bilda ett ”parti i partiet”; han (ii) såg en marknad för ett nytt parti i de opinionsundersökningar som avslöjade allt fler osäkra väljare och (iii) såg att ett partibildningsprojekt verkade vara genomförbart eftersom bland annat Glistrup kunde nå framgångar i Danmark.

Bjärepartiet i Båstad

Agne Andersson (nu Arnhult) och Kurt Andersson bildade Bjärepartiet inför valet 1988. När Agne 1973 köpte sommarhus i Båstad kom han i kontakt med kommunens moderater. Han flyttade permanent till Båstads kommun 1979, och en moderat kontaktade honom och undrade om han ville bli partiaktiv. Eftersom Agne var intresserad av segling blev han indragen i kommunens hamnfrågor. Kurt Andersson hade varit aktiv rojalist samt välkänd och omtyckt moderat i Båstad sedan länge (Arnhult 2004 [intervju]).

Ett avvikande krav?

Agne (Arnhult 2004) irriterade sig redan från början på de ”stockkonservativa inslagen” inom Båstadmoderaterna. En äldre falang av vad han kallar ”överstar, majorer och advokater” hade alltid styrt, och dessa personer vägrade släppa makten. Detta hade varit fallet sedan 1970-talets mitt då Västra Bjäres lokala moderatförening införlivades med centralortens. I debatten kallades

centralortsfalangen för ”Förslöv-Greviefalangen”, medan de nämnda Anderssönernas falang kallades ”Västra Bjärefalangen”.

Eftersom Anderssönerna upplevde att Båstadsmoderaternas maktstruktur var svårforcerad, ville de återuppliva Västra Bjäres moderatlista. Funderingarna fick utlopp inför 1988 års val då de upplevde stora svårigheter att få gehör för sina idéer bland Förslöv-Greviefolket. En bidragande orsak var också att de, efter det provval som hölls inom moderaterna ett år före valet, förstod att de själva inte var aktuella för några viktigare positioner (*Kommunaktuellt* 1989-04-06). Som de uttryckte det i en intervju kring tidpunkten för partibildningen började Anderssönerna få nog av allt internt ”kåbbel” bland Båstadsmoderaterna (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-09-30).

Det var inte bara personantagonismen som skapade osämja mellan de två falangerna. Enligt Agne Andersson (Arnhult 2004 [intervju]) skilde flertalet idéer hans falang från de andra moderaterna inne i centralorten. Bland annat ville Agne och Kurt satsa mer på turismen och göra omfattande näringslivsinvesteringar, något som inte gillades av Förslöv-Greviefolket (*Labolms Tidning* 1989-09-01). De ville bygga fler bostadsrätter och vanliga hyreshus; de ville bygga ut kustremsan och hamnen, dra en ny genomfartsled i Båstad samt bygga en bro över Norrviken-Kattvik. Inga av idéerna fick acceptans av Förslöv-Greviefolket. Anderssönernas idéer avvek sålunda ordentligt från de styrande Båstadsmoderaternas dito. Därmed pekade både den personliga antagonismen och idéavvikelsen i samma riktning: Västra Bjäremoderaterna, med Agne och Kurt i spetsen, ville få en självständig lokalförening i Västra Bjäre (*Kommunaktuellt* 1989-04-06).

Kollisionen med det etablerade partiväsendet

När Båstadsmoderaterna föreslog kandidater till 1988 års val placerades medlemmar från Förslöv-Greviefalangen högst upp på partiets nomineringslista. Detta blev droppen för Anderssönerna. De

tog då initiativet att bilda en spränglista tillsammans med åtta Västra Bjäremoderater (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-01-14). Som partiombudsmannen och förbundsstyrelsens sekreterare Björn Hernius påpekade, godkändes aldrig alternativlistan av moderaterna: ”De använde sig av moderata samlingspartiets logo, vilket de inte hade tillstånd till” (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-14). När valet ägde rum, samlade den ogiltiga spränglistan en fjärdedel av moderaternas röster (*Kommunaktuellt* 1989-04-06). Spränglistans valframgång var startskottet för turbulensen som fick stora konsekvenser för Båstad.

Efter valet skulle en ny kommunstyrelse utses. När kommunstyrelsevalet hölls uppstod kaos. Utöver de tretton namn som moderaternas valberedning nominerat, föreslog Kurt Andersson plötsligt andra kandidater som *inte* officiellt nominerats av fullmäktigegruppen. Bland annat förde han fram Agne Andersson. Efter att de nya förslagen framlades begärde Kurt Andersson votering.

En del tjuv- och rackarspel tog vid. Bakom kulisserna bildade representanter för Anderssonernas spränglista en kartell tillsammans med centern och socialdemokraterna. Efter förhandlingar med dessa partier lyckades spränglistan kortsluta Båstadsmoderaternas interndemokratiska procedurer: Agne Andersson blev invald i kommunstyrelsen. Detta skedde på bekostnad av den kandidat som fullmäktigegruppen hade nominerat (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-15a; *Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-15b). Utvecklingen var snopen för Förslöv-Greviefalangen. Det innebar nämligen att deras kartell – i form av moderaterna, folkpartiet och Centrumdemokraterna – sprack. Resultatet blev att Båstadsmoderaterna tappade ett antal tunga nämnd- och styrelseposter till socialdemokraterna och centerpartiet.

Förhandlingarna och samarbetet mellan Västra Bjärelistans representanter å ena sidan, och socialdemokraterna och centerpartiet å den andra, visade sig bli början på en ny politisk allians i Båstad. I *Nordvästra Skånes Tidningar* (1988-12-16) kunde man läsa att:

Många av de tidsödande omröstningarna i onsdagens Båstadsfullmäktige gällde uppgörelser inom moderaterna. Voteringar mellan m-kandidater blottade det krig som nu råder inom partiet [...] I takt med ytterligare omröstningar rämnade m-sprickan allt mer. Så gällde det att utse vice ordförande i socialnämnden. Margareta Carlsson, m, var föreslagen av valberedningen. Barbro Kirudd, m, föreslogs i stället av Tore Larsson. Förslaget var som att slänga in en handgranat bland moderaterna.

Överenskommelserna innebar att centerns Einar Persson fick behålla posten som kommunstyrelsens ordförande med socialdemokraterna som stödparti, trots att varken centerpartiet eller socialdemokraterna hade gått framåt i valet. Detta väckte vrede inom Förslöv-Greviefalangen, som enligt alla officiella procedurer var moderaternas legitima representanter i Båstad. Man ansåg att spränglistan åsidosatt partiets interndemokratiska process beträffande provval och nomineringar. Viggo Komstedt, ordförande i moderaternas länsförbund, gick ut och krävde att de personer som stod för ”kuppen” omedelbart skulle lämna sina uppdrag (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-17a). Komstedt förklarade att Västra Bjäre, som länge haft ambitionen att i demokratisk ordning få återbilda sin egen lokala moderatförening, nu kunde glömma detta. I en insändare förklarade Ingalill Munther, tillhörande Förslöv-Greviefalangen och vice ordförande i Båstads moderatförening (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-17b), sin syn på spränglistan:

Vi har upplevt en aktivitet via en spränglista som i och för sig var högst beklaglig och oroväckande men vad vi hoppats på var att ett samarbete efter valet skulle komma till stånd, allt i gemensamt intresse. Alla våra förhoppningar har nu totalt omkullkastats och vi ser idag ingen möjlighet till enat partiarbete [...] Bakom ryggen på en nomineringsstämma, där inga stridigheter kunde spåras, har en liten grupp valt att

kohandla med andra partier och därigenom omöjliggjort en moderat representation i nämnder och styrelser som motsvarar valresultatet.

Det uppskruvade tonläget är representativt för de stridigheterna som ledde fram till Bjärepartiets bildande. Det finns en oförsonlighet mellan moderaternas officiella representanter i Förslöv-Grevie och representanterna för spränglistans Västra Bjärefalang.

Kartellen mellan Västra Bjärefalangen, centerpartiet och socialdemokraterna lät sig inte störas av kritiken. Kartellen fortsatte att göra sina överenskommelser när utskotten skulle väljas efter nyåret 1988/1989. Då arbetsutskottet (AU) utsågs, valdes Agne Andersson in på bekostnad av Båstadsmoderaternas officiella kandidat, Allan Sebelius (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-01-12).

Spränglistans arbete fick snart återverkningar i praktisk politik. Den 19 januari 1989 tillstyrkte det nyvalda arbetsutskottet ett miljardprojekt som Agne och Kurt Andersson varit anhängare av. Det rörde sig om en kombinerad näringslivs- och turismsatsning: ett stort hotellprojekt för Norrvikens trädgårdar. Moderaternas officiella representant, Eva Flodin, motsatte sig, men övriga fyra i AU – inklusive Agne Andersson – röstade för (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-01-20). Samma voteringsresultat upprepade sig ett par dagar senare, med Agne Andersson på majoritetens sida och moderaternas Eva Flodin som enda motståndare. Flodin var den enda som motsatte sig förslaget till hur Båstad turisms ekonomiska förening skulle se ut, medan Agne Andersson följde socialdemokraternas och centerpartiets linje (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-01-25). Kollisionen mellan Anderssonernas spränglista och moderaternas officiella representanter var nu total.

Det nya partiet bildas

I slutet av januari 1989 befann sig moderaterna i en underlig situation. Efter att valresultatet i Båstad 1988 blivit känt var partirepresentanterna självsäkra. Båstadsmoderaternas officiella

kandidater hade förhandlat med ledamöter från folkpartiet, centrumdemokraterna och miljöpartiet om ett maktskifte i kommunen. Kommunalrådet Einar Persson (c) skulle ersättas med Margaretha Mörck (fp). Fram till själva fullmäktigemötet var kartellmedlemmarna övertygade om att kommunen skulle få en ny kommunledning (Paulson 1989 [krönika]). Genom förhandlingar lyckades dock en ny moderat spränglista utmanövrera det moderata partiets officiella representanter.

Reaktionen på brottet mot moderaternas interndemokratiska procedurer lät inte vänta på sig. Redan den 19 december, fyra dagar efter spränglistans kupp i fullmäktige, fick förbundsstyrelsen i Kristianstad ta emot ett brev från sex äldre Båstadsmoderater. De krävde att Kurt Andersson och Agne Andersson skulle uteslutas. Förbundsstyrelsen valde dock inte att agera (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-15), möjligen för att man trodde att den nyuppkomna kartellen mellan centern, socialdemokraterna och spränglistan bara var en tillfällig samarbetskonstellation med syfte att få in Agne Andersson i AU.

Emellertid blev kartellen permanent. Två omedelbara konsekvenser följde av spränglistans verksamhet. Centerpartiets Einar Persson fick behålla sin plats som kommunstyrelsens ordförande. Därmed kunde en företagsvänligare inriktning drivas igenom av Västra Bjärefalangen. Detta innebar att ett hotellprojekt värt flera miljoner klubbades igenom samt att Båstad turism fick en ny organisation. Besluten var omvända jämfört med den uppfattning som Båstadsmoderaternas officiella representanter hade.

Skulle moderaternas riksorganisation stillatigande acceptera att en moderat fraktion bedrev en politik i dess namn, men som inte var sanktionerad av partiet? Knappast. Den 14 mars meddelade partiombudsmannen och förbundsstyrelsens sekreterare, Björn Hernius, att förbundsstyrelsen i

hade beslutat att utesluta Kurt Andersson och Agne Andersson (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-14). Uteslutningsärendet aktualiserades efter att förbundsstyrelsen mottagit en skrivelse som undertecknats av 125 moderater vilka krävde deras uteslutning (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-15). Nu var det upp till partistyrelsen i Stockholm att verkställa uteslutningen.

Agne Anderssons reagerade snabbt på förbundsstyrelsens besked. Dagen efter uteslutningsärendets offentliggörande deklarerade han att om partistyrelsen verkställde förbundsstyrelsens uteslutning skulle han och Kurt behålla sina politiska uppdrag. Han sa också att (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-16):

Vi kan tänka oss att med de många sympatisörer vi har bilda en ny grupp, till exempel 'fria moderater' eller 'oberoende moderater'. Innan det blir tal om att bilda en ny grupp 'fria' eller 'oberoende' moderater ska vi arbeta för att få bildat en egen m-förening för Västra Bjäreområdet [...].

Då förbundsstyrelsen tillkännagav uteslutningsärendet visade Agne en vilja till att "starta eget". Åtta dagar efter uttalandet – fortfarande innan partistyrelsen i Stockholm behandlat uteslutningsärendet – mottog Båstadsmoderaternas ordförande, Inger Källoff, ett brev från Västra Bjärefalangen. Sex fullmäktigeledamöter och tre suppleanter meddelade att de beslutat att bilda *en helt ny* fullmäktige-grupp. Detta var ett ovanligt tilltag, en tydlig avståndsmarkering från Förslöv-Greviefalangen. Orsaken till den okonventionella åtgärden var att utbrytarna protesterade mot att fullmäktigeledamöter från Förslöv-Grevie hade krävt Anderssonernas uteslutning. Deras sympatisörer sade till tidningarna att den nya fullmäktige-gruppen bildades för att visa partistyrelsen hur starkt stöd de uteslutningshotade hade. Man hoppades kunna påverka partistyrelsen att inte verkställa uteslutningen (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-25a; *Svenska Dagbladet* 1989-03-29).

Partiombudsman Hernius och riksdagsman Bo Lundgren markerade sitt ogillande med bildandet av fullmäktigegruppen. Båda sade att om man bildar en ny fullmäktigegrupp, så bildar man i realiteten ett nytt parti (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-29). Sprickan såg ut att vara total. Tidningarna rapporterade om regelrätta trakasserier där utbrytande Västra Bjäremoderater fick sina bilar vandaliserade, samt hatbrev och avföring hemskickade till sig. Västra Bjärefalangen anklagade Förslöv-Greviemoderater för attackerna (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-03-25b; *Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-04-12; *Dagens Nyheter* 1989-04-07).

Men drygt en månad efter att uteslutningsärendet varit på dagordningen sträckte partiombudsmannen Hernius ut handen i ett medlingsförsök. Man kan dock ifrågasätta hur pass kompromissvillig fredstrevaren var, då kraven var villkorslösa: moderaternas förbundsstyrelse var beredd att backa och återkalla uteslutningsbeslutet mot att Agne avgick ur kommunstyrelsen och fullmäktige samt att Kurt medgav att han brutit mot partiets stadgar och arbetsordning. Som en morot till den utbrutna Västra Bjärefalangen föreslogs att gruppen kunde få sin egen lokala moderatförening. Om man skulle nå en överenskommelse med Västra Bjäregruppen var partiets krav emellertid att ett kontrakt upprättades där varje enskild ledamot lovade att följa överenskommelsen (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-04-13). Kraven skulle vara uppfyllda före den 19 april, vilket gav Agne och Kurt en veckas betänketid. I annat fall hotades inte bara de två, utan *hela* Västra Bjärefalangen, av utestängning.

Ett par dagar proklamerade Agne Andersson: ”Jag är van vid förhandlingar, men jag förhandlar inte under hot”, och sa att han inte tänkte ge några som helst reaktioner på kompromissförslaget. Han fortsatte: ”Björn Hernius förslag är inte något kompromissförslag. När man kompromissar träffas man och pratas vid. Hernius har aldrig pratat med mig.” Agne avslutade med att säga att

han aldrig upplevt ett så starkt stöd bland kommuninvånarna som efter förbundsstyrelsens uteslutningsbeslut (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-04-18).

Hernius förslag gillades inte av Västra Bjäregruppen. Den 26 april konstaterade Hernius att det inte längre handlade om ett uteslutningsärende av två personer. Istället gällde det en hel grupp fullmäktigeledamöter: Västra Bjäregruppen (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-04-26). Den 5 juni uteslöts Kurt och Agne då partistyrelsen godkände förbundsstyrelsens uteslutning. Partisekreterare Per Unckel motiverade beslutet: ”[V]i måste värna om de stadgar som är grunden för partiet. Kurt Andersson och Agne Andersson mister alla sina rättigheter som medlemmar i partiet.” Följden blev att de inte längre fick använda sig av moderaternas partibeteckning (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-06-06).

Dagen efter slog Agne Andersson fast att varken han eller Kurt tänkte lämna sina förtroendeuppdrag: ”Får vi inte arbeta inom partiet får vi väl göra det utanför. Något nytt namn är dock inte klart ännu” (*Nordvästra Skånes Tidningar* 1989-06-07). Här stod det klart att Agne och Kurt inte bara tänkte fortsätta som politiska vildar, utan avsåg att bilda ett helt nytt parti. Agne Andersson (Arnhult 2004 [intervju]) berättar att han direkt efter den gjorda intervjun med *Nordvästra Skånes Tidningar* – under vilken han fick uteslutningsbeskedet – ringde upp Kurt. Under samtalet bestämde de sig för att bilda Bjärepartiet. Under månaden som gick från det att de meddelats uteslutningen, fram till den 5 juli då partiet formellt bildades, fick de samman 12 personer som var villiga att stå på det nya partiets lista. Agne Andersson valdes till partiledare. Arnhult (2004 [intervju]) säger att idén var lättkläckt: ”Får man inte sin stämma hörd i den falang av människor man tycker att man tillhör i samhället så får man göra något åt det. Då står den möjligheten fri i Sverige att grunda ett nytt parti.”

Vad var det som drev Andessönerna vidare att fortsätta inom det politiska livet, trots hårda ord från partikamrater och trakasserier mot dem och de andra i Västra Bjäre? En indikation på drivkraften nämner Agne Andersson (Arnhult 2004) i intervjun: Det berodde delvis på att han fick en kick av trakasserierna. Det verkar rimligt att en del av svaret till varför partiet bildades har att göra med att Agne och Kurt känt sig orättvist behandlade av Båstads moderater och att revanschlusten drivit dem till partibildningsbeslutet.

Kirunapartiet i Kiruna

”Jesus från Soppero.” Så har han kallats, Kirunapartiets grundare Lars Törnman. Efter valet 1994 satte han punkt för ett 40-årigt socialdemokratiskt maktinnehav i Kiruna. En reporter i *Svenska Dagbladet* (1994-11-04) har gått så långt som att kalla Kirunapartiets triumf för ”den största skrällen inom svensk kommunalpolitik sedan allmän och lika rösträtt infördes 1921”. *Göteborgs-Posten* (1994-09-26) skrev att en ”större valsensation knappast [har] inträffat i Sverige”. Törnman var dock ingen doldis när han den 28 februari satte sig på ett fik i det lokala Domushuset med ambitionen att samla 50 namn för att kunna registrera ett nytt parti hos riksskatteverket. Redan 1991 fick han utmärkelsen ”tidernas kirunabo”, bland annat i konkurrens med ishockeylegenden Börje Salming. Bakgrunden till Törnmans popularitet kan spåras tillbaka till 1988–1989 då han gick i bräsch för en facklig revolution som störtade det socialdemokratiska gardet i Gruvtoivan.

Sedan 1978 kännetecknas Törnmans tillvaro av uppror mot vad som, från hans synvinkel, kan klassificeras som ”etablissemangen”. Han engagerade sig fackligt 1978 då han som en av de första gruvarbetarna utnyttjade sin pappaledighet. Tillbaka till arbetet från pappaledigheten fick han veta att han omplacerats, vilket han upplevde som en bestraffning från arbetsgivaren. Törnman menar

att hans första kamp mot etablissemanget började där, en kamp som han vann när han fick tillbaka till sin ordinarie tjänst (Törnman 2003 [intervju]).

Den aktiva fackliga karriären inleddes som suppleant i gruvklubben 1986. Han blev ordförande för densamma 1987. 1988 blev han invald i styrelsen för Gruvtolvan. Det var också då han blev socialdemokratiskt aktiv och fick en plats i kommunens socialnämnd. 1989 hamnade han i hetluften efter att under kuppstartade former ha valts till Gruvtolvans ordförande (*Norrländska Socialdemokraten* 1994-10-19). Ett av hans första beslut var att sparka ut tolv heltidsanställda ombudsmän från LKAB:s administrationsbyggnad. På köpet säger han att han fick ”tolv dödsfiender” (*Svenska Dagbladet* 1994-11-04).⁶

Men ”på köpet” fick Törnman även popularitet bland gruvarbetarna. Under åren 1992 och 1993 hamnade han åter i blåsväder. Han protesterade mot att Gruv skulle slås samman med Metall. Tidigt 1993 – ungefär ett halvår före sammanslagningen – avslöjade han också förmånliga fällskärmsavtal för Gruvs styrelseledamöter. I samband med detta uteslöt svenska Gruvindustriarbetareförbundets styrelse honom. Därigenom avsattes han automatiskt som Gruvtolvans ordförande. Att Törnman hade starkt stöd bland gruvarbetarna ställdes utom allt tvivel efter uteslutningen (januari 1993). Efter det största gruvarbetarmötet sedan strejken 1969–1970 upphävde Gruvtolvans medlemmar den centrala styrelsens beslut och återinsatte sin ordförande (*Norrländska Socialdemokraten* 1994-10-19; *Expressen* 1994-09-20). I samband med dessa turer beslutade Gruvtolvan, med Törnman i spetsen, att protestera mot toppstyrningen inom socialdemokratin och LO genom att lämna LO-sektionen. Vid ingången till 1994 var Törnman sålunda en man som var van att få sin vilja igenom. Han hade vunnit viktiga fackliga segrar och därigenom skapat sig en stark bas bland gruvarbetarkollegorna.

Ett avvikande krav?

Det som ledde Törnman in på partibildningsspåret var saker han *reagerade på* snarare än att han själv ville driva ett program som avvek från det socialdemokratiska partiets. Törnman hade ju faktiskt varit betalande medlem och även representerat socialdemokraterna i Kirunas socialnämnd. Den så kallade ”Kirunahärvan” – som i olika omgångar rullades upp från februari 1992 fram till valet 1994 – var avgörande för Törnmans växande missnöje med socialdemokraterna. Det var Peter Pääjärvis, journalist på *Norrländska Socialdemokraten*, tidiga avslöjanden som fick Törnman att skrida till handling (Törnman 2003 [intervju]).

Kirunahärvan utgjordes av flera incidenter där kommunledningen hade fingrar med i spelet. Bland annat rörde det sig om oegentligheter i samband med jobbsökarresor för personer knutna till kommunledningen (de anklagades för att se Kiruna FF spela fotboll istället för att söka arbete), användande av kommunala medel för att betala kostsamma helikopterresor och fjällstugor, beredskapsarbeten som hade gått till egenföretagare, förmånliga fallskärmsavtal till tjänstemän samt kostsamma byggnadsprojekt (*Norrländska Socialdemokraten* 1994-02-29; *Norbottens-Kuriren* 1994-04-11; *Norbottens-Kuriren* 1994-04-13; *Norbottens-Kuriren* 1994-04-14). För Törnman befäste skandalerna bilden av en socialdemokratisk kommunledning som övergivit socialdemokratiska ideal och korruperats av maktinnehavet. Därmed hade socialdemokraterna förbrukat sitt förtroende (Törnman 2003 [intervju]). I februari 1994 skrev han ett öppet brev till kommunledningen:

Nu måste rötan ut ur stadshuset. Gruvarbetarna är heligt förbannade över alla de kommunala lik som vi måste trampa över. Hur många lik finns det kvar i stadshuset? [...] Vi är inte heller främmande för att ordna en jättedemonstration mot kommunledningens totala brist på förmåga att leda kommunen på ett för kommunmedborgarna förtroendefullt sätt. Nu måste ni i kommunhuset fundera om ni skall

sitta kvar [...] (Törnman 1994; mer om härvans som orsak till partibildningen i Larsson 1994; *Norrbottens-Kuriren* 1994-10-20; *Norrländska Socialdemokraten* 1994-10-05).

Det är inga konkreta sakfrågor som Törnman driver. Därför kan man svårligen tala om en avvikande politisk idé. Törnmans kamp avviker snarare från de lokala socialdemokratiska ledarnas personliga intressen. Han utmanar deras maktposition. I intervjuer är Törnman tydlig på den här punkten (exempelvis *Arbetaren* 1995 nr 11): förnyelsen av den lokala socialdemokratin handlar bara om personfrågor. Han vill förmå socialdemokraterna att ta in nya namn på valbar plats och därigenom slänga ut flera av gamlingarna från listan. Men han säger sig också samtidigt ha insett att det missnöje han såg spridas bland kirunaborna utgjorde en fantastisk grund för en person som önskade slå mynt av det och grunda ett nytt parti (*Göteborgs-Posten* 1994-09-26).

Efter en granskning av Törnmans uttalanden under perioden 1992–1995 står två saker klara: För det första reagerade han på den bristande interndemokratin och den ökade maktfullkomligheten hos Kirunas socialdemokrater. För det andra upplevde han ett generellt utsuddande av partipolitiska konfliktlinjer nationellt. Åtminstone den förstnämnda punkten ansåg han sig kunna påverka.

Kollisionen med det etablerade partiväsendet

På dagordningen stod inte att Törnman önskade att socialdemokraterna skulle driva annan politik. Inga sakfrågor eller ideologiskt avvikande uppfattningar vägleder honom. Han menar snarare att socialdemokraterna ska driva en riktig och traditionell socialdemokratisk politik. Åtminstone 1995 vill han förändra socialdemokraterna inifrån och säger att ”hur märkligt det än låter tror jag inte på att splittra socialdemokratin”. I samma intervju hävdar han att: ”[j]ag är socialdemokrat och

kommer alltid att vara socialdemokrat” (*Arbetaren* 1995 nr 11). Och han försöker verkligen förändra Kirunas socialdemokrater inifrån.

Törnmanns förslag var att nya människor skulle få chansen att få inflytande över socialdemokraterna. Detta måste förstås ske på andra personers bekostnad. Det absolut viktigaste syftet beskriver han som att få bort personer som han anser vara korrumpierade av makten: ”[Jag ville bara] få bort de här gamlingarna som suttit där, ända sedan jag föddes, ända tills jag går i graven kommer jag att se de där samma ansiktena. Det var ju det, att få in nya ansikten” (Törnman 2003 [intervju]). Historieskrivningen bekräftar av de uttalanden han gjorde vid tidpunkten för partiets bildande, bland annat i formuleringar som ”[d]en nuvarande kommunledningen måste bort, de har förverkat sitt förtroende efter alla skandaler de senaste åren” (*Dagens Nyheter* 1994-03-03) och ”[v]i ska rensa upp i stadshuset och införa demokrati” (*Norrbottnens-Kuriren* 1994-03-01).

Frågan är vilka strategier Törnman hade till sitt förfogande för att uppnå målet? Han refererar uttryckligen till Maria Pia Boëthius som inspirationskälla till den strategi han kom att välja, nämligen hennes hot om att bilda ett kvinnoparti i syfte att få fler kvinnor på valbar plats inom socialdemokratin (*Arbetaren* 1995 nr 11). Inför ett representantskapsmöte i Kirunas arbetarekommun gick han ut i lokaltidningarna och gav socialdemokraterna ett ultimatum: Antingen släpper ni fram nya personer eller så bildar jag ett eget parti (*Expressen* 1994-09-19; *Göteborgs-Posten* 1994-09-26).

Törnman var övertygad om att det skulle räcka med hotet om att bilda ett nytt parti för att få till stånd förnyelsen. Han trodde att socialdemokraterna skulle gå med på hans krav eftersom de var medvetna om Törnmanns historia av att få som han ville, bland annat med stöd från gruvarbetarna. Därtill kommer också att han var enormt populär hos vanliga kirunabor. Törnman trodde därför

aldrig att det skulle bli nödvändigt att realisera hotet och bilda det parti som sedermera kom att störta socialdemokraterna i Kiruna.

Det nya partiet bildas

Men ett nytt parti blev det alltså. Törnman förklarar varför (*Arbetaren* 1995 nr 11):

Jag trodde att jag hade så mycket opinionskraft i Kiruna att det skulle skrämma dem och att de i vart fall skulle ta in tre–fyra stycken nya ansikten, men i helvete heller. Utan de betongiserade partiet ytterligare.

Och då var det inget annat för mig att göra [...]. Då var jag tvungen att bilda partiet.

Han kände sig tvungen att bilda partiet eftersom han en gång uttalat hotet om att göra det, och när socialdemokraterna inte svarade på hans ultimatum fanns inte mycket att fundera på (Törnman 2003 [intervju]). På en fråga om varför han inte kunde förändra socialdemokraterna inifrån istället för att bilda det nya partiet har han svarat att det är ”omöjligt eftersom deras demokrati är ihålig” (*Expressen* 1994-07-27).

I intervjuer från tidpunkten vid partibildningen i slutet av februari fram till valet i september 1994 förmedlade han bilden att syftet med partibildningen är att reformera socialdemokraterna och att Kirunapartiet skulle betraktas som ett ställföreträdande ”riktigt” socialdemokratiskt parti. Efter valet 1994 sa han i två längre intervjuer (*Göteborgs-Posten* 1994-09-19, 1994-09-26) att Kirunapartiet bara ska vara en ”övergångshistoria” respektive ett ”kirurgiskt ingrepp” i socialdemokraterna. Målsättningen var att få bort de gamla ”korrumperade” socialdemokraterna och ersätta dem med ”riktiga” socialdemokrater. Hans önskan var att Kirunapartiet skulle kunna uppgå i socialdemokraterna när den önskade förnyelsen ägt rum där och hans målsättning var att Kirunapartiet inte skulle behövas i valet 1998.

En rimlig slutsats är därför att Törnman egentligen aldrig ville lansera ett eget politiskt alternativ till socialdemokratin utan snarare ansåg att Kirunas socialdemokrater misskött sitt mandat. Alla uttalanden som Törnman gjorde antyder att han betraktar Kirunapartiet som ett socialdemokratiskt alternativ, som ett slags ”äkta sossar”. Vid ett tillfälle sade han detta rakt ut: ”Vi är ett socialdemokratiskt alternativ och vår valsedel inför fullmäktigevalet är en ren spränglista” (Norrbottnens-Kuriren 1994-04-15).

Men vilka var hans drivkrafter? En tolkning är att det handlar om en vrede över att socialdemokraterna vägrade plocka upp nya idéer. När socialdemokraterna inte tog hans hot om att bilda partiet på allvar startades inläsningsmekanismer. Törnman upplevde att han inte kunde backa från hotet utan att förlora anseende och förtroende, och därigenom möjligheten till fortsatt inflytande inom fackföreningen. Därför löpte han linan ut. Törnmans drivkrafter ser ut att ha varit (i) en irritation mot ortens socialdemokrater för att de inte förde den politik de marknadsförde, (ii) en vrede över att dessa socialdemokrater vägrade lyssna på de krav som ställdes på dem och (iii) en rädsla för att tappa status och inflytande om han inte realiserade hotet om att bilda ett nytt parti.

Vredens och revanschens mobiliserande betydelse

Vad kan de tre fallstudierna säga oss om partibildningsmekanismer? Det är tydligt att viljan till att påverka policy står i centrum. Alla drivs av någon sorts policyfrågor:

- Görnebrand ville få igenom ett mer marknadsliberalt program.
- Anderssonerna ville bland annat driva en mer turistvänlig politik.
- Törnman ville få socialdemokraterna tillbaka på rätt spår.

Uppenbart är att viljan att uppnå social status inte motiverar dem. Samtliga vittnar om att ha blivit illa bemötta av företrädare för etablerade partier, och att de förväntade sig detta. Dessutom existerar knappast ekonomiska incitament. Utifrån klassiska nyttokalkyler verkar partibildningsprojekt vara en förlustaffär, och därmed svårförklarade om de analyseras med ekonomernas antaganden om pengar, makt och status som primära drivkrafter (se Downs 1957). Detta bekräftar forskning om sociala rörelser som försökt förklara engagemang med sådana antaganden (Loveman 1998: 480f). Även efter fallstudierna står vi i förstone kvar med en olöst partibildningsparadox.

Kan vi inte nöja oss med slutsatsen att viljan att påverka policy gör att partier bildas? Bekymret med att utpeka viljan till att påverka politiken som den utlösande partibildningsmekanismen är att samarbetsparadoxen åter aktualiseras. Vad är det som gör att partientreprenörerna inte väljer att bli fripassagerare och väntar på att någon annan ska lansera det marknadsliberala programmet, den mer turistvänliga politiken och den riktiga socialdemokratin? Rimligen bidrar någonting utöver viljan att påverka policy till att nya politiska partier bildas.

Fallstudieresultatet indikerar att detta skulle kunna vara "heta känslors" mobiliserande kraft. De undersökta partibildarna har blivit förargade, besvikna, förorättade och indignerade efter det bemötande de fått av etablerade partiföreträdare. Partientreprenörerna förefaller vara ute efter revansch. De vill visa att de har rätt, och i ett sådant läge spelar snäva ekonomiska nyttokalkyler spela mindre roll. Men det handlar knappast heller om icke-kalkylerande. För det första verkar viljan till att få utlopp för revanschlusten fungera som ett slags "selektivt psykologiskt incitament" (jämför Leighley 1995: 193f). För det andra säger samtliga intervjuade partientreprenörer att de, under den process som föregick beslutet, "haft på känn" att opinionen varit så stark mot det etablerade parti de försökt göra sig hörda inom, att de varit övertygade om att komma in i fullmäktige med sitt nya parti,

varför de trott att de skulle kunna ha framgångar med partibildningen. För det tredje har de haft idéer som de har velat få igenom i kommunfullmäktige.

Känslornas roll i beslutsprocessen bekräftar resultat från sentida i forskningen om kollektivt handlande: de har en central funktion när individer beslutar sig för att aktivera sig politiskt. Vi kan inte bortse från dem när vi förklarar varför individer ger sig i kast med högkostnadsstrategier. Detta kan tyckas märkligt, då känslor och rationalitet traditionellt har beskrivits som ett motsatspar. Känslor hävdas nedsätta förmågan till rationellt beslutsfattande. Illustrativt för denna ståndpunkt är Kaufmans (1999: 139) budskap: “[I]n situations of high emotional intensity [...] decision making loses much of its logical, reasoned character and behavior becomes dominated by impulse [...]” Ska man då dra slutsatsen att partibildare är irrationella? Mitt svar är nej. Snarare bör känslor ses som en nödvändig förutsättning för förnuftigt beslutsfattande, inte minst för att över huvud taget kunna mobilisera handlingskraft (jämför Damasio 1994: kapitel 7).

Eftersom känslor inverkar kraftigt på individens beslutsfattande har känslor börjat inkorporeras i teorier om rationellt handlande (Hanoch 2002). Liksom företrädarna för denna uppfattning, är jag övertygad om att känslornas betydelse bör uppmärksammas i teorier om kollektivt handlande och förenas med idén om individuell rationalitet. Men hur ser sambandet mellan känslor och det rationella valet av högkostnadsstrategier ser ut?

Känslornas betydelse för mänskligt handlande negligerades länge inom samhällsvetenskaperna, och det är först under de senaste två decennierna som en tydlig forskningsinriktning utkristalliserats som tar tag i ämnet (se översikten Lawler & Thye 1999: 218). Syftet här är emellertid inte att utveckla en teori om ”känslor och rationalitet”. Jag nöjer mig med att visa hur de katalyserande faktorer som identifierades i fallstudierna kan förstås i ljuset av en framväxande litteratur om

känslornas samspel med rationellt handlande, och känslornas betydelse för engagemang i högkostnadsprojekt.

Denna forskning lyfter just fram känslor som oro, vrede och moralisk indignation som viktiga mobiliserande faktorer i beslutsprocessen. I sammanhanget är teorin om affektiv intelligens intressant. Den gör gällande att den medvetna kognitiva reaktionen på något intryck föregrips av en känslomässig reaktion (Marcus med flera 2000: 35). I sin tur beror känsloläget av en jämförelse mellan förväntade och faktiska utfall. När stimuli från omgivningen är oväntade eller hotande resulterar det i förhöjd oro. Orosnivån bromsar upp övrig mental aktivitet och riktar uppmärksamhet mot det som utlöst oron. Därmed skapas möjligheter för ett avbrott i vanemässigt beteende, och här uppstår utrymmet för nya beteendemönster (Marcus med flera 2000: 11).

Oviljan hos etablerade partier att ta till sig intern kritik från kan ses ett som höjande av orosnivån hos kritiker, och är skälet till att presumtiva partientreprenörer börjar söka nya lösningar. Den högre orosnivån kan bidra till upprättelsebehov, vilket blir ett *psykologiskt* selektivt incitament som gör att individer övervinner barriärer och väljer en högkostnadsstrategi (Gamson 1995: 90; Elster 1989: 64). Oro, ångslan och vrede förefaller kunna skapa psykologiska selektiva incitament som ”revanschlust”, och revanschlusten driver de undersökta partientreprenörerna.

Flera forskare når liknande slutsatser, där framför allt vreden spelar en avgörande roll för att mobilisera handlingskraft. Exempelvis skriver Collins (1990: 43): ”the core of anger is the mobilization of energy to overcome an obstacle”. När Renwick-Monroe (1996: xi) undersöker varför människor med risk för sitt eget liv hjälpte tyska judar under andra världskriget, spelade känslor ofta en avgörande roll: ”One thing is important’, Otto told me, ‘I had no choice. I never made a moral decision to rescue jews. I just got mad. I felt I had to do it’”. Även Hercus (1999: 34)

lanserar denna insikt då hon analyserar feministisk organisering: ”The analysis confirms the central importance of anger in collective action”, och Reed (2004: 656) gör liknande poäng i sin studie av revolutionär aktivitet i Nicaragua: “[emotions] function as motors [...] of revolutionary involvement”.

Mina resultat ger stöd till denna forskning som understryker att känslor ”heta känslor” mobiliserar individer till högkostnadsstrategier. Detta betyder ingalunda att vanligtvis förnuftiga individer blir irrationella under känslornas inverkan. Snarare rör det sig om en rationalitet där ”heta känslor” kanaliseras handlandet i riktning mot en bestämd strategi, bort från stillasittande resignation eller bittra avhopp från politiken. I de analyserade fallen kan valet av partibildningsstrategi ses som ett sätt att få utlopp för viljan att få revansch. Aktörerna har haft klara idéer för ögonen, har konsekvent valt det beslutsalternativ som är bäst lämpat för att uppnå dessa mål, och de förefaller ha gett sig i kast med högkostnadsstrategin partibildning som följd av en vilja till att få utlopp för revanschlust.

Slutsatser

Varför väljer människor partibildningsstrategin? Den generella partibildarberättelsen förefaller se ut som följer. Till att börja med har vi personer som är missnöjda med den väg som etablerade partier slagit in på. Dessa personer har höjt sin röst och ställt ett krav *inom ramen* för de existerande partierna i syfte att påverka. Därefter har det etablerade partiet reagerat med att ignorera det nya kravet, och fortsatt på den inslagna linjen. Detta har ställt partientreprenörerna inför valet att (i) hålla tyst och vara lojala mot den existerande ordningen; (ii) hålla tyst och hoppa av alla försök att påverka den existerande ordningen eller (iii) bilda ett nytt parti. Det sistnämnda som har inträffat i samtliga de undersökta fallen.

Detta är endast en deskriptiv modell av den typiska partibildningen. Emellertid gav beskrivningarna av partibildningsprocesserna nycklar till att identifiera generella mekanismer som begripliggör varför människor bildar partier, trots höga kostnader och vissa risker. I fallstudierna hittades ett mönster som ger ett svar på varför somliga träder fram och upplöser samarbetsparadoxen. Det rör sig om människor som försöker göra sig hörda inom ramen för den existerande ordningen, inte får igenom sin vilja och upplever att de blir illa bemötta och upplever sig orättvist behandlade av företrädare för de etablerade politiska partierna.

Sådana erfarenheter får somliga att utveckla en känsla av att inte bli tagna på allvar, att ha blivit förorättade. Detta väcker en revanschlust. Partibildningsstrategin väljs för att få stilla denna revanschlust. Mot denna bakgrund kan ”heta känslor” vara den mekanism som förklarar varför vissa personer, partientreprenörerna, bildar nya partier. Resultaten väcker frågor om huruvida psykologiska selektiva incitament spelar en större roll för att lösa problem förenade med kollektivt handlande än vad existerande litteratur tagit hänsyn till, och om samspelet mellan känslor och rationalitet kan bidra till att begripliggöra social förändring av typen ”sociala revolutioner”.

Avslutningsvis, en försiktighetsnot. Slutsatserna måste betraktas som tentativa. De kan inte självklart utsträckas till alla fall av partibildningar eftersom de genererats ur ett fåtal fallstudier (märk dock att liknande mönster återfunnits i andra partibildningsprocesser, se Erlingsson 2005: kapitel 6). Det finns ett induktionsbekymmer kopplat till försök att generalisera från avgränsade empiriska studier till ostuderade fall (Friedrich & Opp 2002: 411). Revanschlust, vrede och andra heta känslor leder långt ifrån alltid till partibildningar, utan oftare till ökat missnöje, bitterhet och resignation eller eventuellt avhopp från en pågående politisk aktivism. Faktum är att avhopp torde vara den mest vanliga reaktionen. Över 300 000 medlemmar, det vill säga uppemot hälften av de

ursprungliga partimedlemmarna år 1991, har lämnat de etablerade partierna de senaste 15 åren (Pettersson 2005). Det är emellertid svårt att tänka sig partibildningar utan att ”heta känslor” spelat en mobiliserande roll. Naturligtvis existerar den möjligheten. Emellertid är mitt huvudbudskap här att de ”heta känslor” som diskuterats ovan är de hetaste kandidaterna till att vara de generella mekanismer som bäst bidrar till att förklara varför människor bildar nya partier.

Källor

Intervjuer

Arnhult, A. (2004). En av Bjärepartiets grundare (*Andersson* vid partibildningen).

Görnebrand, J. (2004). Kommunens väls (inför valet 1973) och Centrumdemokraternas (inför valet 1976) grundare.

Törnman, L. (2003). Kirunapartiets grundare.

Debattinlägg, nyhetsartiklar och opublicerade dokument

Arbetaren (1995). ”Vi är de riktiga socialdemokraterna.”, i nr 11, 11–12.

Blekinge Läns Tidning 1974-04-27. ”Vår argaste socialchef: Nu ska han bilda ett eget parti.”

Dagens Nyheter 1989-04-07. ”Turistsatsning splittrar Båstad.”

Dagens Nyheter 1994-03-03. ”Lars Törnman registrerar parti.”

Expressen 1994-07-27. ”Gruvbasen spränger sig in i politiken.”

Expressen 1994-09-19. ”Kirunapartiet blev störst i kommunen.”

Expressen 1994-09-20. ”Jesus från Soppero.”

Fälldin, T. (1972). Brev från Fälldin till John Görnebrand. (Brevet är daterat 1972-06-28).

- Förslag till program för Center-Liberala alternativet...*, av Görnebrand.
- Görnebrand, J. (u.å.). "Nytt parti mot förmyndarpolitiken." Debattinlägg i *Lomma-Tidningen*.
- Görnebrand, J. (1970a). "Ungdomens opinionsbildning." Debattartikel i *Skånska Dagbladet* (1970-02-28).
- Görnebrand, J. (1970b). "Intet nytt under solen." Debattinlägg i *Skånska Dagbladet* (1970-03-17).
- Görnebrand, J. (1972a). Refuserad debattartikel till Sydsvenskan (Refuseringsbrev dateras till 1972-04-22).
- Görnebrand, J. (1972b). Brev från Görnebrand till Fälldin. (Brevet är daterat 1972-03-09).
- Görnebrand, J. (1972c). Brev från Görnebrand adresserat till Lindsö. (Brevet daterat 1972-08-01).
- Görnebrand, J. (1972d). Brev från Görnebrand till Lindsö. (Brevet daterat 1972-08-29).
- Görnebrand, J. (1975). "Centrumdemokraterna förklarar sitt program." Debattinlägg i *Vestmanlands läns tidning* (1975-11-03).
- Görnebrand, J. (1976). "Alla dessa missnöjespartier." Debattinlägg i *Vår Framtid* nr 1.
- Göteborgs-Posten* 1994-09-19. "Törnmans nya parti tog 30 procent i Kiruna."
- Göteborgs-Posten* 1994-09-26. "Törnman törs gå sin egen väg."
- Kommunaktuellt* 1989-04-06. "Båstadsmoderater hotas bli uteslutna."
- Labolms Tidning* 1989-09-01. "Nytt parti ska sätta fart på det politiska livet."
- Larsson, G. (1994). "Villervalla till vänster." Ledare i *Norrbottnens-Kuriren* (1994-10-13).
- Lindsö, Å. (1972). Brev från Lindsö till Görnebrand. (Brevet daterat 1972-08-05).
- Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-09-30. "Ville sluta efter käbbel."
- Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-15a. "Persson sitter kvar."
- Nordvästra Skånes Tidningar* 1988-12-15b. "Tre år till med Einar Persson."

Nordvästra Skånes Tidningar 1988-12-16. "Voteringar visade m-striden."

Nordvästra Skånes Tidningar 1988-12-17a. "–De bör lämna sina uppdrag"

Nordvästra Skånes Tidningar 1988-12-17b. "Ett hån mot oss moderater i Båstad" (insändare, Ingalill Munther).

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-01-12. "Fortsatt m-strid vid val av utskott."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-01-14. "Moderat spränglista och turistchef kom och gick."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-01-20. "Miljardprojekt tillstyrkts."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-01-25. "Majoriteten sa ja till 'nya' Båstad Turism."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-14. "Moderater uteslöts."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-15. "125 lokala partikamrater krävde uteslutning."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-16. "Sista ordet inte sagt."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-25a. "Moderater bryter helt."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-25b. "Hotbrev med avföring."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-03-29. "Riskerar uteslutning."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-04-12. "Har fått bilar förstörda."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-04-13. "Beslut om uteslutning kan återtats: Förbundsstyrelsen backar?"

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-04-18. "Lägger locket på."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-04-26. "Fredstrevaren sprack."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-06-06. "Båstadmoderater utesluts."

Nordvästra Skånes Tidningar 1989-06-07. "Kan falangerna enas?"

Norrbottnens-Kuriren 1994-03-01. "Nytt parti i Kiruna."

Norrbottnens-Kuriren 1994-04-11. "Kirunahärvan i rätten."

- Norrbottnens-Kuriren* 1994-04-13. ”Överraskande inledning på Kirunahärvan.”
- Norrbottnens-Kuriren* 1994-04-14. ”Det var sponsring.”
- Norrbottnens-Kuriren* 1994-04-15. ”Valupptakt för nya Kirunapartiet.”
- Norrbottnens-Kuriren* 1994-04-19. ”Röd-rött 1 maj tåg i Kiruna.”
- Norrbottnens-Kuriren* 1994-04-27. ”Törnman splittrar kampen mot moderaterna.”
- Norrbottnens-Kuriren* 1994-10-20. ”Törnmans segertåg fortsatte dagen efter.”
- Norrländska Socialdemokraten* 1994-02-29. ”Utmanaren Törnman: Nu startar fackbasen eget parti.”
- Norrländska Socialdemokraten* 1994-10-05. ”Etablerade partier om Törnmans chanser: ”Visst kommer han in!””
- Norrländska Socialdemokraten* 1994-10-19. ”Nu bjuder Törnman upp till en demokratisk dans.”
- Svenska Dagbladet* 1989-03-29. ”Moderata utbrytare i Båstad.”
- Svenska Dagbladet* 1994-11-04. ”Lars Törnman låter yxan gå i Kiruna.”
- Ystads Allebanda* 1975-05-10. Artikelns titel saknas.

Böcker och vetenskapliga artiklar

- Abbott, A. (1992). ”From Causes to Events: Notes on Narrative Positivism”, *Sociological Methods and Research* 20(4): 428–455.
- Abell, P. (1993). ”Some Aspects of Narrative Method”, *Journal of Mathematical Sociology* 18(2–3): 153–166.
- Anheier, H. K. (2000). ”Movement Entrepreneurs and Organizational Development”, uppsats från <http://www.nd.edu/~dmyers/lomond/anheier.pdf>.
- Bates, R. H., Avner, G., Levi, M., Rosenthal, J.L. & Weingast, B. (1998). *Analytic Narratives*. Princeton: Princeton University Press.
- Borgs, M. & Rankka, M.H. (1996). *Politikens entreprenörer*. Stockholm: Timbro.

- Breton, A. & Breton, R. (1969). "An Economic Theory of Social Movements", *The American Economic Review* 59(2): 198–205.
- Collins, R. (1990). "Stratification, Emotional Energy, and the Transient Emotions" i Theodore D. Kemper (red.) *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. Albany: State University of New York Press.
- Colomer, J.M. (1995). "Leadership Games in Collective Action", *Rationality and Society* 7(2): 225–246.
- Damasio, A.R. (1994). *Descartes' Error*. New York: Quill, Harper Collins Publishers.
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2003). *Statistisk verktygslåda*. Lund: Studentlitteratur.
- Downs, A. (1957). "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *The Journal of Political Economy* 65(2): 135–150.
- Elster, J. (1982). "The Case for Methodological Individualism", *Theory and Society* 11(4): 453–482.
- Elster, J. (1989). *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eriksson, C. (1999). *Lokalt engagemang med platsideologisk bas – exemplet lokala partier*. Novemus: Örebro universitet.
- Erlingsson, G. Ó. (2005). *Varför bildas nya partier? Om kollektivt handlande och partientreprenörer*. Lund: Lund Political Studies.
- Friedrich, J., & K.D. Opp (2002). "Rational Behavior in Everyday Situations", *European Sociological Review* 18(4): 401–415.
- Frohlich, N., Oppenheimer, J.A. & Young, O.R. (1971). *Political Leadership and Collective Goods*. Princeton: Princeton University Press.
- Gamson, W.A. (1995). "Constructing Social Protest" i Johnston, H. och Klandermans, B. (red.) *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- George, A.L. & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press.
- Griffin, L.J. (1993). "Narrative, Event-Structure, and Causal Interpretation in Historical Sociology", *American Journal of Sociology* 98(5): 1095–1133.

- Görnebrand, J. (1973). *Socialbyråkratin*. Malmö: Corona.
- Hanoch, Y. (2002). "Neither an Angel Nor an Ant': Emotion as an Aid to Bounded Rationality", *Journal of Economic* 23(1): 1–25
- Hedström, P. (2005). *Dissecting the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hercus, C. (1999). "Identity, Emotion, and Feminist Collective Action", *Gender and Society* 13(1): 34–55.
- Hermansson, J. (1990). *Spelsteorins nytta*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hirschman, A.O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hug, S. (2001). *Altering Party Systems*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kaufman, B.E. (1999). "Emotional Arousal as a Source of Bounded Rationality", *Journal of Economic Behavior and Organization* 38(2): 135–144.
- Kingdon, J.W. (1995). *Agenda, Alternatives, and Public Policies*. New York: Harper Collins College Publishers.
- Kiser, E. (1996). "The Revival of Narrative in Historical Sociology: What Rational Choice can Contribute", *Politics & Society* 24(3): 249–271.
- Kiser, E. & Hechter, M. (1991). "The Role of General Theory in Comparative-historical Sociology", *The American Journal of Sociology* 97(1): 1–30.
- Kiser, E. & Hechter, M. (1998). "The Debate on Historical Sociology: Rational Choice Theory and Its Critics", *American Journal of Sociology* 104(3): 785–816.
- Kuhnert, S. (2001). "An Evolutionary Theory of Collective Action: Schumpeterian Entrepreneurship for the Common Good", *Constitutional Political Economy* 12(1): 13–29
- Laver, M. (1997). *Private Desires, Political Action*. London: Sage Publications.
- Lawler, E.J & Thye, S.R. (1999). "Bringing Emotions into Social Exchange Theory", *Annual Review of Sociology* 25, 217–244.
- Leighley, J.E. (1995). "Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation", *Political Research Quarterly* 48(1): 181–209.
- Lichbach, M.I. (1994). "Rethinking Rationality and Rebellion", *Rationality and Society* 6(1): 8–39.

- Lipset, S.M. & Rokkan, S. (1967). "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction" i Lipset, S.M. & Rokkan, S. (red.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Marcus, G.E., Neuman, R. & MacCuen, M.B. (2000). *Affective Intelligence and Political Judgement*. Chicago: University Press of Chicago.
- Marsh, D. (1976). "On Joining Interest Groups: An Empirical Consideration of the Work of Mancur Olson Jr.", *British Journal of Political Science* 6(3): 257–271.
- McCulloch, A. (1990). "Joining a Political Party: A Reassessment of the Economic Approach to Membership", *The British Journal of Sociology* 41(4): 497–516.
- Mishan, E.J. (1969). "The Relationship between Joint Products, Collective Goods, and External Effects", *Journal of Political Economy* 77(3): 329–348.
- Morrow, J. (1994). *Game Theory for Political Scientists*. Princeton: Princeton University Press.
- Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ostrom, E. (1965). *Public Entrepreneurship: A Case Study in Ground Water Basin Management*. Los Angeles: University of California.
- Petersson, O. (2005). *De politiska partiernas medlemsutveckling*. Stockholm: SNS.
- Reed, J-P. (2004). "Emotions in Context: Revolutionary Accelerators, Hope, Moral Outrage, and Other Emotions in the Making of Nicaragua's Revolution", *Theory & Society* 33, 653–703.
- Renwick-Monroe, K. (1996). *The Heart of Altruism*. Princeton: Princeton University Press.
- Russell, B. (1928/2004). "Introduction: On the Value of Scepticism", i B Russell *Sceptical Essays*. London: Routledge.
- Salisbury, R.H. (1969). "An Exchange Theory of Interest groups", *Midwest Journal of Political Science* 13(1): 1–32.
- Scharpf, F. (1997). *Games Real Actors Play*. Boulder: Westview Press.
- Sjöblom, G. (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Stone, L. (1979). "The Revival of the Narrative: Reflections on a New Old History", *Past and Present* 85: 3–24.

Strom, K. (1990). "A Behavioral Theory of Competitive Political Parties", *American Political Science Review* 34(2): 565–598.

Taylor, M. (1987). *The Possibility of Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tullock, G. (1971). "Public Decisions as Public Goods", *The Journal of Political Economy* 79(4): 913–918.

Whiteley, P.F., Seyd, P., Richardson, J. & Bissell, P. (1994). "Explaining Party Activism: The Case of the British Conservative Party", *British Journal of Political Science* 24(1): 79–94.

¹ Tack till tidskriftens två anonyma granskare för värdefulla synpunkter, samt till Torsten och Ragnar

Söderbergs stiftelser för finansieringen som har möjliggjort färdigställandet av artikeln.

² Definitionen av kollektiva varor hänger inte enbart samman med fenomen som får goda konsekvenser för samhället. Definitionen inrymmer också beslut som rör exempelvis nedskärningar (*collective bads*) eller systematiskt favoriserande av en etnisk grupp på bekostnad av en annan. För diskussion om relationen mellan *collective bads* och *collective goods*, se Mishan (1969) och Marsh (1976).

³. Det finns omfattande vetenskapsteoretiska kontroverser rörande den rationalistiska traditionen (för ett av otaliga exempel, se debatten i *American Journal of Sociology* 104[3], 1998, där Somers, Kiser & Hechter, Boudon, Goldstone och Calhoun bidrar). I andra sammanhang har jag valt sida i denna debatt (se Erlingsson 2005: 18–22, 87–93, 97–99). Emellertid påstår jag mig inte leverera några vetenskapsteoretiska nyheter. Jag har inget nytt att tillföra debatten, utan anammar en standardversion av detta paradigm (jämför Kiser & Hechter 1998), varför det vore utrymmesmässigt oförsvarbart att spilla utrymme på att dryfta skolboksmässiga punkter om det rationalistiska angreppssättets brister och förtjänster. Alla samhällsvetenskapliga analyser utgår alltid från en mängd mer eller mindre uttalade antaganden, och jag har valt att starta i ett uttalat antagande om individuell rationalitet.

⁴ Kopplas Kuhnerts (2001: 14) kritik mot statsvetares och sociologers användning av begreppet (som går ut på att de är dåliga på att importera lärdomar från ekonomernas rigorösa entreprenörsanalyser) samman med Lavers (1997: 16) iakttagelse (att statsvetare varit dåliga på att analysera entreprenörens betydelse) står två saker klara: Inte nog med att statsvetare och sociologer sällan använder entreprenörsbegreppet. De som ändå använder begreppet gör det slarvigt.

⁵ Begreppet ”oreflektad empiricistisk forskning” har lanserats av Djurfeldt med flera (2003: 21ff) för att undvika vetenskapsteoretisk förvirring. Begreppet ska ersätta ”positivism som skällsord”, vilket avser kvantitativ forskning som är icke-teoristyrd och har ett okritiskt förhållande till sinnesintryck.

⁶ Törnmans fackliga aktivism har lett till personpånåpp. Bland annat kallade LO-sektionens dåvarande ordförande ”dum, diktator, fascist, makthungrig och självutnåmnd messias” (*Norrbotrens-Kuriren* 1994-04-19). Han har anklagats för att gå borgarnas årenden genom att splittra vänstern (*Norrbotrens-Kuriren* 1994-04-27). Socialdemokraterna bedrev hård kampanj mot honom 1994 med helsidesannonser som kallade honom ”arbetarfientlig”, att han ”gick SAF:s årenden” och ”var tyrann och stalinist”. Törnman har berättat att detta var jobbigt för honom och hans familj (*Göteborgs-Posten* 1994-09-26). Ett sådant pris riskerar man att betala om man beståmmer sig för att utmana etablerade partier.